

ALGUNA COSA MÉS QUE "OPINIONS" SOBRE LES ENQUESTES D'OPINIÓ¹

Introducció

La publicació de l'estudi d'Antoni Estradé i Montserrat Treserra, *Catalunya Independent?* (Fundació Jaume Bofill, 1990), ha tornat a desvetllar l'interès i la controvèrsia entorn de les enquestes d'opinió i de llur validesa. Fins ara han estat escassíssimes les oportunitats en què algú ha gosat, a casa nostra, denunciar els abusos de les enquestes. I curiosament, l'esforç d'honestedat intel·lectual que presideix el treball d'Estradé i Treserra, i que els fa agafar com a punt de partença un seguit de "consideracions sobre els límits i els problemes que planteja l'ús de l'enquesta com a tècnica sociològica" (p. 13 i ss.), tendeix a ésser interpretat com una mostra de debilitat més que no pas com a mostra de radical honestedat. Personalment més aviat crec que és exactament a l'inrevés, i que la força que els dóna aquesta mateixa honestedat posa precisament de manifest la profunda debilitat, dissimulada i camuflada, de tants i tants estudis pseudo-sociològics basats en enquestes d'opinió.

En segon lloc, si em sento autoritzat a intervenir en un debat sobre aquesta qüestió és perquè fa anys havia fet, amb Salvador Cardús, crítiques similars als mals usos de les enquestes d'opinió, que en aquell moment aixecaren igualment força polseguera. Per dir-

¹Per voluntat del Sr. Estruch, amb la ponència es va enviar als participants del debat la fotocòpia de l'article "Les enquestes a la joventut de Catalunya" de Salvador Cardús i Joan Estruch. Direcció General de Joventut, Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1984.

ho així, en parlo doncs des de lluny, perquè ara feia temps que no me n'havia ocupat directament, però alhora des de dins, com algú que ha fet investigacions basades en enquestes i sap quin pa s'hi dóna, i com algú que ha mirat de reflexionar críticament sobre la seva pròpia pràctica. Per això el títol d'aquestes notes no vol ser ni una simple boutade ni tampoc una provocació, sinó que efectivament tots plegats ja hauríem d'estar en condicions, a Catalunya, de fer alguna cosa més que donar "opinions" sobre les enquestes d'opinió.

En tercer lloc, per mirar d'introduir el debat em basaré en dos textos d'ordre diferent però que, pel fet d'haver estat escrits simultàniament, presenten molts punts de connexió entre ells. El primer, de caire més general i d'orientació eminentment teòrica, és el titulat "Consideracions sobre la crisi actual de la sociologia" (J. Estruch i S. Cardús), publicat en el Butlletí de la Fundació Jaume Bofill de l'any 1984 (pp.17-72). L'altre és el capítol de "Crítica metodològica" del llibre Les enquestes a la joventut de Catalunya (S. Cardús i J. Estruch), publicat per la Direcció General de Joventut el mateix any 1984, i una fotocòpia del qual acompanya aquestes notes. D'aquest capítol, A. Estradé i M. Treserra en fan una síntesi molt útil, que aprofitaré, igual que llurs pròpies aportacions originals al tema.

Amb tots aquests elements voldria poder centrar un debat serè i desapassionat, però alhora clar i sense concessions.

2. Les coordenades generals del debat

L'enquesta, afirmen en síntesi Estradé i Treserra, és un instrument més del sociòleg, que pot ser d'utilitat en segons quins casos, i que permet d'obtenir una informació altrament inabastable. Allò que cal, per consegüent, és saber fer un ús assenyat dels qüestionaris

com una tècnica més, sense caure mai en l'abús, i partint de la base que l'elaboració d'aquests qüestionaris ha d'estar presidida per una reflexió teòrica prèvia (pp. 20 i 21; els subratllats són meus).

Si el nostre coneixement de la societat catalana actual és deficitari -dèiem per la nostra banda l'any 1984- no és bàsicament com a conseqüència de la relativa manca d'estudis, ans sobretot de les condicions en les quals han estat realitzats els estudis existents. Hi ha hagut massa quantitativisme ingenu i absurd, sense marc teòric de referència de cap mena, basat en la creença que la mera presentació d'uns resultats d'enquesta era ja suficient per fer-nos avançar en la coneixença.

El problema que planteja el mal ús de les enquestes és que els investigadors sistemàticament volen fer veure que mesurar és sinònim de conèixer, i que descriure és sinònim de comprendre; quan per conèixer cal anar més enllà de la simple mesura, de la mateixa manera que la comprensió és quelcom més que una pura descripció.

Darrera la preocupació per mesurar i per descriure s'amaga un doble postulat implícit, i ingènuament positivista: en primer lloc, el postulat, que havia estat clàssic de la vella epistemologia de les ciències naturals, però que els físics ja fa temps que han abandonat, segons el qual l'investigador és un observador neutre, la intervenció del qual no té cap influència sobre els resultats de l'observació (la paradoxa de la situació rau en el fet que quan hom vol mesurar hi ha efectivament una interferència de l'observador, però una interferència d'abast no mesurable). I, en segon lloc, el postulat segons el qual la realitat, en ésser observada (i a condició d'ésser correctament observada) parla, es mostra, es revela tal com és; quan de fet és sempre l'observador el qui fa parlar la realitat, a partir dels seus interrogants i d'acord amb aquests interrogants.

Quan no es vol reconèixer aquesta problemàtica i es continua fent veure que mesurar és conèixer, i que descriure és comprendre, hom sol desembocar en la trampa -deliberada o inconscient- de pretendre reflectir una determinada realitat quan allò que s'està fent és crear realitat.

Es en aquest sentit que cal "denunciar l'abús que els professionals de la sociologia, els mitjans de comunicació i els dirigents polítics fan d'una eina poc fiable i susceptible de manipulacions múltiples" (Estradé i Treserra, p. 20), ja que en definitiva "l'enquesta, com d'altres tècniques estadístiques, serveix els interessos de control a què tot poder aspira" (p. 15).

(NOTA: Algun dia caldrà fer una reflexió històrica sobre l'origen de les tècniques d'organització administrativa: dels registres parroquials als primers censos de població; dels cadastres als primers surveys; demografia i estadística com a disciplines aparegudes històricament en qualitat de tècniques de control, de la població i del territori. En definitiva, si partíssim d'una definició de les enquestes com a tècniques de control, potser aconseguiríem desfer ambigüitats i malentesos.)

Finalment, allò que explica alhora la moda i la força de les enquestes és una conjuminació de dos factors: instruments de poder i de control per a uns, esdevenen per a la majoria una aparent font de coneixement, en bona part il.lusori, però que fa il.lusió perquè és un coneixement tranquil.litzador i secularitzant.

En darrer terme, fer un bon ús o un ús assenyat de les enquestes és possible: però implica estar disposat a renunciar a abusar-ne.

3. Els falsos pressupòsits de les enquestes d'opinió

En aquest darrer apartat miro de fer una síntesi, no pas del conjunt del capítol la fotocòpia del qual tenim, ans exclusivament del que allí es diu dels pressupòsits en què solen estar basades les enquestes d'opinió.

- Primer pressupòsit bàsic, i radicalment fals: tothom té una opinió sobre qualsevol tema. Caldria partir, en canvi, del fet que de molts temes molta gent ni en té opinió ni se n'ha fet mai problema. La problemàtica de l'enquesta és una problemàtica imposada.

Després d'aquest primer pressupòsit, vindrien els següents:

- Les respostes a un qüestionari són independents de la manera com ha estat formulada la pregunta. És fals, i tot investigador que elabora un qüestionari ho sap perfectament: tant la pregunta concreta com el context general del qüestionari condicionen les respostes.

- Hom pot prescindir d'aquells que no contesten determinades preguntes, precisament perquè no responen. Fals: el fet de no contestar una pregunta és ja una resposta. Però no una resposta única, sinó que hi ha diversitat entre tots aquells que queden inscrits en la categoria del "no contesta". Allò que caldria és esbrinar per què no hi ha hagut respostes de determinats tipus de preguntes.

- Les respostes d'un individu al llarg del qüestionari han de tenir una coherència, que cal que l'investigador descobreixi. Fals: la coherència que s'hi cerqui -i que s'hi acabarà trobant, és clar- serà en tot cas la coherència de l'enquestador, i no pas la de l'enquestat.

- El pressupòsit de la veracitat de les respostes. Pressupòsit igualment fals: en alguns casos l'enquestat pot enganyar, en d'altres pot voler "quedar bé" contestant allò que imagina que hom espera d'ell, i en d'altres pot respondre irreflexivament, per sortir del pas o treure's l'enquestador de sobre.

- I finalment, el pressupòsit segons el qual les interpretacions de l'investigador diuen allò mateix que ha dit l'entrevistat. La voluntat de sumar respostes per obtenir percentatges i poder establir comparacions, i fins i tot la necessitat de codificar i precodificar les respostes, fan que se'ls faci dir menys d'allò que han dit els enquestats, única manera de poder construir categories comunes a molts d'ells. Mentre que, per un altre cantó, sovint hi ha una manipulació interpretativa de les respostes que els fa dir més d'allò que diuen estrictament, sigui perquè la lògica de l'investigador no és la mateixa que la de l'enquestat, o bé perquè hom relaciona respostes difícilment relacionables, o bé, senzillament, perquè la interpretació va més enllà del que diuen les dades.

4. Conclusió

Espero que aquest conjunt molt esquemàtic d'elements sigui, tanmateix, més que suficient a l'hora de suscitar el debat. Per tant, i a tall de conclusió, em limitaré a reproduir la darrera frase del capítol del nostre treball sobre Les enquestes a la joventut de Catalunya (p. 107 s.):

"Si la funció primera de les enquestes consisteix a crear la il·lusió de l'existència d'una opinió pública, no per això té menys importància llur efecte segon. Hi ha un vell axioma sociològic que diu que quan una situació és definida com a real

(ni que sigui il.lusòriament), és real en les seves conseqüències. I això és, efectivament, el que les enquestes d'opinió aconsegueixen: a través de la creació il.lusòria d'un artefacte anomenat opinió pública, les enquestes -com la publicitat, com la propaganda- arriben a obtenir sobre la població els mateixos efectes que si l'existència de l'opinió pública fos real."

Joan Estruch i Gibert